

Viborg landstings skøde- og pantebøger. Registre 1651, 1653-1657. udg. af Landbohistorisk selskab ved *C. Rise Hansen* og *Poul Rasmussen*. Landstingenes skøde- og pantebøger III:2. Kbh., Landbohistorisk selskab 1981. xi + 229 s. 160 kr. (særpris 125 kr.).

Med dette bind afslutter (indtil videre?) »Landbohistorisk selskab« sin store udgave af Viborg landstings skøde- og panteprotokoller før enevælden. Værket har tidligere været udførligt præsenteret i tidsskriftet (bd. 75, s. 141-51), men der kan dog være grund til her at nævne, at dette sidste bind omfatter arkivar Poul Rasmussens udgave af pantebogen for krongods 1651 (som på grund af en fejlplacering i arkivet ikke kom med på sin rette plads) og arkivar C. Rise Hansens omfattende og solide person- og stednavneregistre, som vil være en uvurderlig hjælp for enhver, som arbejder med skøde- og pantebogsmaterialet.

E. Ladewig Petersen

Kekke Stadin: Småstäder, småborgare och stora samhällsförändringar. Borgarnas sociala struktur i Arboga, Enköping och Västervik under perioden efter 1680. (Acta Universitatis Upsaliensis. Studia Historica Upsaliensia, 105), Uppsala 1979. 183 s.

Med sin bog om indbyggerne og erhvervslivet i de tre svenske småbyer Arboga, Enköping og Västervik i årene 1680-1715 har Kekke Stadin sat sig som mål at give et bidrag til belysning af den svenske samfundsudvikling i et tidsrum, hvor der på grund af krigen og kongens politik efter enevældens indførelse foregik en betydelig økonomisk og social udvikling, ligesom i det øvrige Europa med den såkaldte Det 17. århundredes krise. De sociale forandringer i Sverige er tidligere undersøgt, når det gælder de højere samfundslag især i länddistrikterne, mens bybefolkningen har været forsømt, til trods for en almindelig anerkendelse af byernes betydning som centre for handelen og den økonomiske aktivitet, og end deres befolkning udgjorde mindre end 10% af landets samlede befolkning.

Hvorledes især de mindre byer og deres borgere har fungeret i udviklingen, er lidet kendt, og Kekke Stadin har derfor valgt borgerne i de to små inlandsbyer Arboga og Enköping og i stapelstaden Västervik som undersøgelsesobjekter. De tre byers folketal lå mellem ca. 950 (Enköping 1715) og 1.600 (Arboga), og valget er sket til dels ud fra en noget overfladisk anvendelse af Walter Christallers centralortsteori, som forfatteren kender gennem Sven-Erik Åströms bidrag til Urbaniseringsprocessen i Norden, 2, Oslo 1977, s. 134-64. Ved analyser af erhvervs- og socialstrukturen i disse byer omkring de to tidspunkter 1680 og 1715 vil Kekke Stadin dels vise, hvilken betydning borgerne havde for de kapitalistiske produktionsformers udvikling i Sverige, dels belyse konsekvenserne af udviklingen for de mindre byer og deres borgere.

Det grundlæggende kildemateriale for Kekke Stadin's analyse af byernes erhvervsstruktur, der kombineret med en undersøgelse af de materielle ressourcers fordeling blandt borgerne skal belyse socialstrukturen, er skatte- og takseringslister fra de to tidspunkter. Listerne er bearbejdet på individniveau og fortjenstfuldt suppleret ved anvendelse af et meget omfattende materiale af rådstueprotokoller (med borgerskaber), kærnerregnskaber, kirkebøger osv., ikke mindst med henblik på suppleret af erhvervsoplysningerne. Det lykkes her forfatteren at opstille tabeller over erhvervs- og beskæftigelsesstrukturen i de tre byer, og hun foretager analyser af forholdet mellem borgere (byens beboere) og borgerskabstagerne.

Ud fra sine tabeller og opgørelser af de forskellige befolkningsgruppers andele af de samlede skattetaksationer analyserer Kekke Stadin de økonomiske forskelle og fordelingen

af de økonomiske ressourcer, og hun bestemmer på denne baggrund borgernes situation og rolle i produktionen. En afgørende svaghed ved disse analyser, der er helt bestemmende for arbejdets resultater og konklusioner, er imidlertid, at forfatteren ikke har gjort sig nøjere overvejelser over skatte- og takseringslisternes tilblivelse og baggrund og udviklingen i skatteudskrivningen i en tid, hvor der skete store ændringer i statens og samfundets forhold. »Statsmakternas politik och dess betydelse för borgarna har inte varit föremål för en närmara analys« hedder det (s. 151), og de forhold, der kan have betydet ændringer i skatteudskrivningen og dermed skatteansættelserne og takseringerne, er ladet helt ude af betragtning. Skatteansættelses- og takseringstallene for de enkelte borgere tages absolut og behandles, som var der et fast forhold mellem ansættelses- og takseringstal og indtægt og/eller formue (s. 72-77), endda over en 35-årig periode. Problemerne omkring ansættelserne og takseringerne og deres bedømmelsesgrundlag strejfes blot i anden sammenhæng (s. 26), og der tages ikke hensyn til, at man under den langvarige krig, Den store nordiske krig, fik en voldsom vækst i beskatningen, indtil højdepunktet i den anspændte statsfinansielle situation i Karl 12.s sidste regeringstid.

At udviklingen i skatteydertallene henimod en fåtalligere, men højere takseret overklasse tolkes i retning af en kapitalistisk udvikling, må derfor synes noget hasarderet. Formentlig har de mindrebemidlede (hvortil de fleste håndværkere hørte) været hårdest beskattet, som i Danmark (hvor man i 1600-årene kan konstatere ikke en progressiv, men en degressiv beskatning), og en vækst i skattestrykket på grund af krige (som Den store nordiske krig) vil derfor først give sig udslag i en udtømmning af de mindrebemidledes skatteevne, hvorefter de bedrestillede må holde for, om skattemidlerne skal tilvejebringes. Det kan lige så vel være et sådant forhold, som det kan være en kapitalistisk udvikling, et udtryk for kapitalakkumulation, der afspejles i Kekke Stadins tabeller på grundlag af skatteansættelser og takseringer.

Forfatteren strejfer endda selv disse problemer omkring forholdet mellem indtægt/formue og ansættelse, når hun i forbindelse med overvejelser over byernes befolkningstal og følgerne af pestepidemien 1710-11 skriver (s. 24), at »nedgången i antalet mantalsskrivna behöver dock inte innebära motsvarande minskning av befolkningstalet. Till en del kan det också vara en följd av minskad skatteförmåga«. Og at yderligere et forhold kan være af betydning, gør hun selv opmærksom på ved fremsættelse af antagelsen (s. 86), at mange borgere i Västervik var ekstra lavt takserede i 1680 på grund af byens brand 1677; afhængig af, hvorledes denne brand ramte de forskellige økonomiske klasser, vil den altså være medbestemmende for væksten i skatteansættelsen og dermed »ressourcekoncentrationen« i tiden fra 1680 til 1715.

Forfatterens redegørelse for den økonomiske udvikling og påvisning af en kapitalistisk udvikling i svenske byer i perioden 1680-1715 er derfor ikke overbevisende. Opfattelsen af de materielle ressourcers fordeling blandt borgerne og erhvervsgrupperne bygger alene på en almen bedømmelse af de enkelte borgeres økonomiske situation, således som denne afspejles i skatte- og takseringslisterne (s. 12, jfr. s. 68), og der er ikke ud fra bofortegnelser, tingbøger o.a. kilder foretaget undersøgelser af formuefordeling og formuesammensætning. Alene de større borgeres besiddelse af jord er lidt nærmere analyseret (s. 78-82), ligesom omfanget af ansatte (tjenestedrenge, tjenestepiger, håndværkssvende) (s. 82-90), hvor man ser en ubetydelig vækst i arbejdsstyrken, der dog er fordelt på et mindre antal arbejdsgivere; tallene er imidlertid gennemgående små. Forfatterens egen konklusion bliver (s. 85), at »inga borgare i dessa städer hade alltså några större arbetskadrer vid denne tid. Manufakturerna och andra arbetskraftskrävande anläggningar hade ännu inte kommit till dessa städer«, og (s. 89) »1715 hade denna utveckling inte kommit särskilt långt, det rörde sig fortfarande om mycket små enheter«. Der synes derfor at være et svagt grundlag for en af bogens afsluttende konklusioner (s. 147), at man i den undersøgte periode sammenhæn-

gende med en kapitalistisk udvikling oplevede en rationalisering i erhvervslivet og en vækst i tallet af arbejdere på bekostning af de selvstændige håndværkere.

I betragtning af, at skatte- og takseringslisterne tal er det grundlæggende og alt overvejende materiale ved analysen af borgernes økonomiske situation, synes flere af Kekke Stadins hovedresultater alt for skarpt formuleret. Det ligesom glemmes, at det ved præsentationen af skatte- og takseringslisterne er konstateret (s. 70), at »källmaterialet från denne period är således inte så bra som man kan önska för en undersökning av den socioekonomiska strukturen. Detta gör, att materialet får användas med stor försiktighet, samtidigt som de frågor som kan besvaras begränsas«. Man har på grundlag af det fremlagte svært ved at følge Kekke Stadin i hendes opfattelse af en kapitalistisk udvikling i de behandlede byer i perioden 1680-1715, af en proletarisering, der skulle være væsentlig anderledes i 1715 end i 1680, og en begyndende polarisering, af en strukturrationalisering inden for produktionen og af, at »den sociala differentiering och utveckling som skedda inom borgarskapet tyder ... på förändringar i riktning mot borgarnas tydligare klasskarakter« (s. 151). Forfatteren har selv fremhævet, at virksomhederne endnu var ganske små. Og at hun heller ikke selv nødvendigvis ser en direkte sammenhæng mellem skatte- og takseringstal og den økonomiske situation fremgår af s. 75-76, hvor hun efter påvisning af en stærkt faldende andel af den samlede skattetaksering for de 25% lavest takserede i Arboga og Enköping i tiden fra 1680 til 1715 konkluderer, at i disse to byer kan man altså tale om tendenser til en proletarisering af de lavest takserede og tilføjer: »men endast relativt sett. Deras faktiska ekonomiska förhållanden kan inte utläsas ur dessa beräkningar«.

Ole Degn

Werner Buchholz: Staat und Ständegesellschaft in Schweden zur Zeit des Überganges vom Absolutismus zum Ständeparlamentarismus 1718-1720 (Acta Universitatis Stockholmiensis. Stockholm Studies in History, 27). Stockholm, Almqvist & Wiksell, 1979. 212 s. S.kr. 62,50.

Denne Marburg-dissertation er først og fremmest en frugt af Stockholm-projektet »Ett partisystem i vardande. Partier, parlamentarisk praxis och parlamentariska idéer i Sverige 1680-1772«. Afhandlingen retter søgelyset mod det centrale bureaukрати og dets rolle i den proces, der førte til afskaffelse af enevælden og indførelse af »ständerparlamentarismen« i Sverige. Forf. påviser, at bureaukратиets øvre lag i Karl XII.s sidste regeringsår fungerede som en gedulgt, men effektiv opposition. Således saboteredes de krigsfinansieringsreformer, som kongen og baron Görztz søgte gennemført, og som indebar en trussel mod de højere embedsmandslønninger. Umiddelbart efter Karl XII.s død greb statens ledende funktionærer selv den politiske magt, og de sikrede sig den afgørende indflydelse på den første stænderrigsdag. De embedsmænd, der havde gage til gode, fik status som statens kreditorer, og bønderne fik pålagt ekstraordinære afgifter til afhjælpning af »statsgælden«.

Selv om undersøgelsen i høj grad fokuserer på spørgsmålet om embedsmandslønningerne, vil forf. dog ikke definere bureaukратиet som et selvstændigt samfundslag med særlige interesser. Tværtimod fremhæver han de overordnede embedsmænds forankring i »de besiddende klasser« og deres personlige engagement i manufakturvirksomhed, bjergværksdrift og handel. Mange af dem var desuden storgodsejere. Afhandlingen efterlader det indtryk, at det centrale bureaukрати ved at indføre stændervældet overflødiggjorde sig selv som politisk agentur for disse sociale og økonomiske interesser.

Hans Bagger